

санието е било интересно за Каравелов. Освен статията на Сементовски, в него той е прочел и работата на Егилевски „Белорусския поверья“, към които отправя в „Страници...“¹

Каравелов е проследил развитието на украинската фолклористика в продължение на близо половин век. От сборника на Максимович, излязъл през 1827 г. до изследванията на А. Потебня, от първия научно подготвен украински фолклорист до изследователи, които осъществяват в дейността си прехода между науката за народното творчество от XIX и XX век. Подборът на работите, използвани от Каравелов, говори за верен усет за прогресивните насоки в развитието на фолклористиката. Някои книги нашият възрожденец е използвал само като източник на материал, въз основа на който разкрива близостта между българския и украинския фолклор. Онези трудове, които са съответствували на собствените му разбирания за задачите на фолклористиката, се отличават с определени качества: ако това са сборници, материалът в тях е записан като резултат от лични наблюдения, на продължително общуване с народа. Записан е точно, без произволно създаване на сборни варианти. Изследванията, които Каравелов цитира най-често и които явно най-високо цени, разгръщат фолклорния материал в тясна връзка с цялостната атмосфера на бита и светогледа на неговите съвременни носители. В редица трудове, използвани от нашия фолклорист, на народното творчество се гледа като на важен извор за проучване на историята не като последователна смяна на монарси, а като дейност на народните маси. У различните украински автори, в различна форма и степен намираме и искрено желание опознаването на народа, сближението с него да допринесе за подобряване на неговото положение.

Опита на украинската фолклористика Каравелов преосмисля и подчинява на онези възгледи, до които стига в съвместната си работа с И. Г. Прижов. Някои от тезите, които те поддържат, не са издържани научно и обуславят редица погрешни изводи в общата картина на славянския фолклор, която рисуват двамата сътрудници. Въпреки това, извършеното от тях в тази област представлява интерес и стойност и заслужава да бъде проучено. Още повече, че теоретичните построения на Каравелов и Прижов в областта на фолклористиката са основа за схващанията им относно мястото на народното творчество в развитието на новата демократична литература.

II

Ако се помъчим да проследим по-подробно пътя на Каравелов като фолклорист, да се спрем, за сега поне бегло, на методологията, която той прилага в своите проучвания, някои нови моменти могат да ни разкрият връзките на нашия възрожденец с украинския и руски учен А. А. Котляревски (1837—1881).

Котляревски е роден в Крюков, предградие на Кременчуг. Завършва Полтавската гимназия, после Московския университет, където слуша с особено увлечение лекциите на Ф. И. Буслаев и О. Бодянский. Съвременниците му говорят за голяма симпатия за този умен, весел, отзивчив, страстен към работата си човек, увлечен не само от науката, но и от обществена и литературно-критическа дейност.

¹ Л. Каравелов, Страници из книги страдания българского племени, М., 1868, стр. 288.

Поради неприятности, възникнали на изпита по богословие, Котляревски защитава кандидатската си дисертация не в Московския, а в Петербургския университет. Но темата му е била дадена по всяка вероятност от О. М. Бодянски. Тя е „О времени принятия христианской веры болгарам и об участии в этом деле св. Кирилла Солунца — историко-хронологическое исследование. . .“ Бодянски е имал намерение да напечатат работата в своите „Чтения“, но по неизвестни причини не го е сторил.¹ Защитата се е състояла през 1857 г. Десет години по-късно Каравелов пише на автора от Белград: „Что, можно печатать Вашу диссертацию „Крещение болгар“? Я не шучу.“² В архива на Каравелов се пази преписът, който той е направил собственоръчно на цялата дисертация, навярно по ръкопис, който му е дал в Русия авторът. Имал е явно най-сериозно намерение да я публикува, но това не е било осъществено.

През 1862 г., заради среща с политическия емигрант Келсиев, Котляревски бива арестуван и лежи шест месеца в затвора. Когато го освобождават, това е вече друг човек — сломен, потиснат, решил да избягва всичко свързано с политиката и да не прекраща никога вече кръга на чисто научните занимания.

Позициите и поведението му след тази година се преценяват като либерални. Навярно с основание. Но нека не се забравя, че той е либерал по неволя. Случаят с Котляревски не е рядък в тогавашната руска действителност. Един човек, който не притежава достатъчно устойчива борческа натура, напуска строя на активните борци, сломен още от първия тежък удар, който му нанася самодържавието. А. Н. Пипин пише: „Как бы не судили о нем люди, знавшие его в последние годы, утомленного, уходившегося, в нем несомненно были скрыты задатки общественного деятеля, публициста, влиятельного и руководящего критика.“³ Мисълта за настоящето и бъдещето на Русия не престава да тревожи Котляревски до края на дните му. Малко преди да умре, той пише на А. А. Кочубински: Боже, что только творится, и когда и где конец? Когда случится мне раздуматься о смерти, мне мучительно больно бывает мысль, что я уже ничего не сделаю для науки, что предстоят разлуки: с семьей, с близкими; но с идеей родины разлучусь спокойно, ибо душа полна бывает веры в ее будущее и отчаяния в ее настоящее.“⁴

Близките на Котляревски си спомнят също колко отзивчив е бил той към по-младите и по-неопитните учени, с какво желание им е помагал и ги е съветвал. Той е проявил това и спрямо Каравелов, с когото е бил в твърде близки приятелски отношения. За това свидетелствува най-добре тонът на писмото, което нашият възрожденец пише на Котляревски от Белград. „Александръ Александрович! — обръща се към него Каравелов — Что ж, батюшка, не подаете о себе никакого голоса? Живы ли Вы? Отдайте, пожалуйста, кому-нибудь на поддержание (хоть Погдину) свою малороссийскую лень и напишите мне хоть строчку — не о делах, а о самом себе, чтоб я знал по крайней мере, что Вы здравствуете, лежите на диване после обеда, поете „Неня скачет, труба пляшет“ и пр.“ Что

¹ Данните за биографията и научната дейност на А. А. Котляревски взимаме от „Сочинения А. А. Котляревского“, том IV, Спб., 1895, Очерк биографии профессора А. А. Котляревского, составленный чл.-корр. Имп. А. Н. А. Н. Пыпиным, стр. 1-14.

² Акад. М. Димитров, Публицистиката на Любен Каравелов, стр. 583.

³ Сочинения А. А. Котляревского, том IV, Спб., 1895, стр. IX.

⁴ Пак там, стр. CXXXVIII.

нения голубчик? Растет, бегает и пакость иногда Вам чинит. Напишете мне страничку и я за это приплету Вам око дуванa (табаку) или око альву.“¹

Неня е по всяка вероятност галеното име на някое от децата на Котляревски. Каравелов е познавал навярно цялото семейство, щом знае такива подробности и разпитва с топлота за сина на приятеля си.

В книгата си „Любен Каравелов“² акад. М. Арнаудов се спира на двата най-значителни факта, които наред с писмата, свидетелствуват за връзките на Котляревски с Каравелов. Това са рецензията за „Памятники народного быта болгар“, том I и сведенията, които нашият фолклорист е дал на Котляревски за неговия труд „О погребальных обычаях языческих славян“, излязъл през 1868 г. Ще разгледаме по-подробно тези факти, за да добавим някои нови моменти.

Отзивът на Котляревски за „Памятники“ е включен в големия му обзор „Старина и народность за 1861 год“, публикуван през 1862 г. Общата преценка на работата, извършена от Каравелов и Прижов, е положителна. Книгата е принос към все още бедната литература върху българския фолклор.³ Най-голямата слабост е, според Котляревски, непълнотата на „Народния дневник“. Българският материал в него е сравнен с руски, украински, белоруски, сръбски и полски, но твърде оскъден в непълен. Рецензентът посочва редица важни публикации, които не са взети предвид: книгата на Й. Хануш „Bájeslovny Kalendar slovanský...“, изданията на „Руското географско дружество“: „Этнографический сборник“, „Этнографический вестник“ и „Карманная книжка“ — за 1848 г. Забравени са статията на Сементовски „Замечания о праздниках у малороссиян“ „Маяк“, 1843 г., т. XI, кн. 21), алманахът „Молодик“ от 1843 г., статията на М. Максимович „Дни и месяцы украинского селянина“ (сп. „Русская Беседа“, кн. 1 от 1856 г.), книгата на А. Новоселски *Lud ukraїнski*. В тези допълнения на Котляревски голямо място заемат украинските източници. Навярно и той, както и Каравелов и Прижов, е бил убеден, че те са особено важни за разкриване на близостта на българското народно творчество с това на другите славяни.

Не знаем кога точно са се запознали Каравелов и Котляревски и дали ги е свързал Прижов или някой друг. Но едно място в рецензията за „Памятники“ подсказва сякаш, че когато я е писал, Котляревски е познавал вече и двамата съставители, предполагал е какъв е дела на всеки от тях в работата над книгата, допускал е, че сравнителният материал е събран от редактора — Прижов. Затова пише: „По нашему разумению следовало поступить так: или ограничиться одним болгарским материалом, или, обратив внимание и на иные славянские народы, позаботиться о возможной полноте и некоторых общих выводах. Издатель (или редактор) не сделали ни того, ни другого.“

Бихме могли да се обърнем към още едно, също не съвсем сигурно указание, че Котляревски е визирал тук именно Прижов. В библиотеката на видния украински историк Н. Костомаров, когото Каравелов и Прижов

¹ М. Димитров, Публицистиката на Любен Каравелов, стр. 582.

² М. Арнаудов, Любен Каравелов, С., 1964, стр. 175—176.

³ Във връзка с рецензията на Котляревски искаме да обърнем внимание на една печатна грешка в нея, която продължава да подвежда изследователите. Котляревски пише, че по въпросите на българския фолклор са известни работите на Венелин, Григорович и две статии на Каравелов в „Журнал Мин. Нар. Просв.“ от 1843 г. В екземпляр от рецензията, който се пази в Института за литература в Киев, Котляревски е направил поправка — автор на статиите е Захари Княжески.

са ценели извънредно високо, има екземпляр от „Памятники“ с дарствен надпис: „Николаю Ивановичу Костомарову от Прижова, редактора“¹ Предполагаме, че с Костомаров Прижов, а може би и Каравелов са се запознали чрез Котляревски, който е бил много близък с него. Това, което руският различиец посочва в автографа си — че е бил редактор на книгата, е факт, който навярно е бил предварително известен на рецензента на „Памятники“. И тъй като Котляревски е знаел за заниманията на Прижов в областта на славянския фолклор, неговите препоръки и допълнения са били адресирани не случайно и към редактора на „Памятники народного быта болгар“.

Прижов и Каравелов са възприели много сериозно критиката на Котляревски, съобразили са се с нея в по-нататъшната си работа. Те несъмнено са си давали сметка, че като самоуци, на които липсва системна подготовка, трябва да положат много усилия, за да попълнят знанията си, и са били благодарни на такъв авторитетен учен като Котляревски за бележките му. В трудовете на Прижов, писани през следващите няколко години, са използвани широко източниците в посочени от Котляревски. С тях се е запознал подробно и Каравелов. Така например:

1. В архива на нашия възрожденец, в бележките, озаглавени „Описници“ е използвана книгата на Й. Хануш „Bájeslovny Kalendar slovan-ský“. Тя е цитирана и на стр. 12 и стр. 160 в „Страницы из книги страданий болгарского племени“, излязла в Москва през 1868 г.

2. В „Страницы“ са използвани и посочените от Котляревски издания на „Руското географско дружество“: на стр. 231 „Этнографический сборник“, т. VI, а на стр. 288 „Вестник Географского общества“, т. IX.

3. Пак в архива, в бележка към песента „Посгодила се Милица“ Каравелов отпраща към книгата на А. Новоселски „Lud Ukraїnski“. Тя също е цитирана и в „Страницы“.

Изследването на Котляревски „О погребальных обычаях языческих славян“ е неговата магистерска дисертация. Във връзка с нея той води продължителна кореспонденция с И. И. Срезневски, който му оказва голяма подкрепа след осъждането на младия учен по делото на Келсиев. Още повече, че присъдата е включвала забрана да заема служби във ведомството на Министерството на просветата и Котляревски е бил много затруднен материално.

През 1864 г. Котляревски съобщава на Срезневски, че възнамерява да пише дисертация за вилите в славянския фолклор. Ще се спре между другото и на вярванията във вили в българския и сръбския фолклор. Този замисъл дава известни основания да се предположи, че по това време Котляревски вече е получавал сведения за българското народно творчество от Каравелов. Още повече, че в бележките на Каравелов намираме материали за вилите и самовилите.

Една година по-късно Котляревски пише на Срезневски, че е променил решението си и работи над дисертация върху обредите на езическите славяни при раждане, сватба и погребение. Ученият съобщава, че е събрал твърде богат материал по тази тема. Навярно през 1865 или 1866 г. той е получил от Каравелов и сведенията за българските обичаи. Те са използвани в третия дял от труда, озаглавен „Славянские порядки“. Например:

¹ Из библиотеки Николая Ивановича Костомарова, пожертванной университету св. Владимира Алиной Леонтьевной Костомаровой, Киев, Библиотека А.Н. УССР.

... по верованию болгар — душа в образе птички или бабочки летит за телом до могилы и садится на ближайшее дерево, ожидая погребения; по совершении его она отправляется с своим проводником (ангелом) в далекий путь.“ Под черта е отбелязано: „Сообщено Л. Каравеловым“. Навярно по препоръка на своя приятел — българин, Котляревски използва често в труда си и сборника на братя Миладинови. Цитирани са и двете статии на Захари Княжески от „Журнал Мин. Нар. Просвещения.“

Още едно място в кореспонденцията на Котляревски свидетелства за интереса му към българистиката. В писмо до А. А. Куник от август 1864 г. той благодари на колегата си „... за присылку вашего отчета о книге Лингенталя. С крайним нетерпением жду выхода самой книги, потому что этим предметом я некогда долго и усиленно занимался... Отчет Ваш я поручил одному болгарину перевести на болгарский язык и рукопись уже отправлена в Константинополь, где будет напечатана в историческом сборнике, издав. Славейковым.“¹

Става дума за книгата на Захари фон Лингентал „Приноси към историята на българската църква“, излязла в Петербург през 1864 г. Библиографски данни за нея, както и за рецензията на Куник, намираме в архива на Каравелов.² Много е вероятно той именно да е българинът, комуто Котляревски е дал да преведе отзива на Куник. Но за какъв исторически сборник, издаван от Славейков става дума, не можахме да изясним. Бихме посочили само, че в бр. 17 на в. „Македония“ от 25. III. 1867 г. е започнало печатането на „Исторический очерк на старата българска църковна йерархия. (Превод).“ Но дали това е рецензията на Куник не можахме да установим, тъй като не разполагаме с оригинала. В бележките на Каравелов е казано, че рецензията е отпечатана в „Българска пчела“. И там не открихме такова нещо. Може би рецензията е била поместена в някоя от броевете на „Българска пчела“, които не можахме да намерим (8, 9, 10 и 20 от 1864 г.)

В същото писмо Котляревски съобщава на Куник: „Новоболгарская Сбирка“ и брошюра Безсонова — никога не были и не будут в продаже, а потому составляют библиографическую редкость или вернее диковнику“. Това определение — „диковинка“ говори за иронично отношение на Котляревски към двете книги. Котляревски неведнъж се изказва за Безсонов с насмешка. Между другото и в същия обзор, в който влиза и рецензията за „Памятники народного быта болгар“. Към славянофилстващия българин Жинзифов Котляревски явно също не изпитва симпатии. И за двамата Каравелов и Котляревски са имали очевидно сходно мнение.

Както критичните бележки на Котляревски за „Памятники“, така и сведенията за българските обичаи, които Каравелов дава на учения за неговата дисертация, са свързани с прилагането на сравнително-историческия метод. Използването му, разбира се, не е нещо, което характеризира именно Котляревски. Той е общ за всеки фолклорист от онова време, който съпоставя творчеството на различни славянски народи, или пък славянския фолклор с този на други национални общности — герман-

¹ Сочинения А. А. Котляревского, том IV, Спб., 1891, стр. XIV.

² Lingenthal, Zachariae. v. Beiträge zur Geschichte der Bulgarischen Kirche, St. Petersburg, 1864.

К у н и к, А. Донесение академика Куника о материалах для истории болгарской церкви. Соч. Захари фон Лингенталь (Зап. Имп. акад. наук, 1864, т. V, стр. 254—262). Статия напечатана на българском языке в газете „Българска пчела“, Из архива на Любен Каравелов, стр. 579 и стр. 584.

ската, скандинавската и т. н. Все пак предполагаме, че Котляревски е насочвал Каравелов към използване на този метод, а също и го предпазвал от крайностите, до които стигат някои изследователи, използващи сравнително-историческия метод. В „Старина и народност за 1861 г.“ Котляревски разгръща възгледите си за сериозните резултати, до които довежда сравнителния метод, когато се прилага с необходимата прецизност. Особено силно е подчертал Котляревски, че без историческо и сравнително проучване не може да се стигне до задълбочено разбиране на народността.

Тези мисли съответствуват напълно на разбиранията на Каравелов. Неговите проучвания издават радостта на ентузиаста, открил, че строгото научно мислене подкрепя идеите, които го въодушевяват, че романтичните представи за древността и единството на славянските народи се потвърждава от изследванията на езиковеди, историци и фолклористи. Използването на сравнително-историческия метод за установяване на сходствата и различията между славянските народи и от друга страна несъгласието с произволните хипотези на някои учени, които се мъчат изкуствено да реконструират славянска митология по чужди образци, характеризират както трудовете на Котляревски, така и проучванията на Каравелов. Тази близост показва също на каква основа почива дългогодишното им приятелство и сътрудничество.

И накрая ще отбележим, че А. А. Котляревски пръв въвежда в Киевския университет изучаването на българската литература. През учебната 1878—79 г. той чете на трети и четвърти курсове „История на българската и сръбската литература“.

Дружбата между Котляревски и Каравелов е била от полза и за двамата. От нашия писател украинският учен е получил интересни сведения за българските народни обичаи, разширил е познанията си в областта на българистиката, към която е проявявал голям интерес. Нашият възрожденец дължи на Котляревски ценни указания за своята работа върху славянския фолклор, изясняване и утвърждаване на редица възгледи, свързани с целите и методите на изследване на народното творчество. Каравелов е чел навярно и някои от литературоведските работи на Котляревски, например великолепната му рецензия за Марко Вовчок. Много близка по оценки до онова, което пишат за украинската писателка руските революционни демократи, рецензията на Котляревски навярно е допринесла за оформянето на Каравеловото отношение към основоположничката на реализма в украинската проза.

III

Възхищението от народното творчество е не само проява на естетическия вкус на Каравелов и Прижов; то лежи в основата на съществени страни във възгледите им за състоянието и развитието на съвременната литература. За двамата революционери фолклорът е в много отношения образец на художествено творчество. Създаден от народа, той отразява живота и стремежите му в достъпна за всекиго форма. Творец и „консуматор“ тук са едно и между тях няма и не може да има противоречие.

Иначе изглежда в очите на Прижов, а до известна степен навярно и на Каравелов, картината на тогавашната руска литература. Прижов я рисува в мрачни краски. За разлика от фолклора — подчертава той нееднократно — тя не отразява живота на народа и е недостъпна за него, защото я създа-

ват творци, принадлежащи към върхушката на обществото, художници, които са далеч от народа. Както Добролюбов и особено Писарев, Прижов не съзира народност в поезията на Пушкин и Лермонтов. По рязкост и категоричност на преценките той дори надминава учителите си. Прижов отрича не само Майков или Фет, не само Тургенев, но дори Гогол. „Мъртви души“ преценява като жалък и несполучил опит за приближаване към народа

Каравелов не ни е оставил оценки за Пушкин, Лермонтов, Тургенев. Но той изразява косвено отношението си с това, че не използва произведенията им като оръжие в идейната борба, която води, както прави с творчеството на Шевченко, Марко Вовчок, Некрасов, Крилов, Минаев и Михайлов.

В разбирането си за Гогол нашият възрожденец не следва крайните възгледи на своя приятел, може би впоследствие коригирани, и стои близко до Чернишевски в преклонението си пред творчеството на великия реалист, от когото се учи на безпощадно сатирично разобличаване на действителността.

Размислите на Каравелов и Прижов за това състояние на нещата, за начина да се излезе от него се оформят в цялостна система от възгледи за пътя на развитието на демократичното изкуство. В трудовете на руския различиец тя е разгъната нашироко, с яснота и категоричност. У Каравелов някои моменти са само набелязани, други са намерили по-силен или по-слаб отзвук. Съгласието си със схващанията на Прижов нашият възрожденец е изразявал много често не с теоретични разсъждения, а чрез практиката си на писател и литературен критик. Затова, когато говорим за позициите на Каравелов по въпросите на изкуството, ще трябва да се обръщаме от време на време и към статиите на Прижов. Неговото въздействие върху нашия възрожденец е вън от съмнение и в работите на руския революционер често пъти намираме обяснение за определени схващания на Каравелов.

Прижов е убеден, че ако не беше настъпвало класово деление на обществото, ако масите не бяха отстранени от образованието, ако изкуството не беше станало привилегия, а често и празна забава на господстващата върхушка, фоклорът щеше да прерасне естествено в демократично индивидуално творчество. В него се съдържат, в зачатъчно състояние, основните жанрове на съвременната литература: лирика, епос и драма. Ако не беше настъпил разрывът между образовано съсловие и народа, тези жанрове щяха да се разгърнат в произведенията на съвременните творци не според чужди образци, а на национална, руска основа.

От схващането за фолклора като образец на творчество вече се оформят важни критерии за оценката на съвременните писатели. От тях се изисква максимална близост до народа и идеалното осъществяване на това изискване е появата на творци, дошли от недрата на народа. Второто условие за създаване на народностни произведения е те да бъдат достъпни по форма за широки читателски кръгове. При това и в теоретични разсъждения и на практика Каравелов и Прижов набелязват като сигурен начин за постигането на такава форма проникването в духа на народното творчество, близостта до фолклорната поетика.

С тези изисквания се преплитат критериите, в които Каравелов и Прижов следват утилитарните схващания за литературата на руските революционни демократи и най-вече на Добролюбов и Писарев.

Литературата трябва да отразява живота на масите от позициите на революционните идеи на времето. Тя трябва да дава на народа познания и възгледи, които да издигнат равнището му, да го подготвят за социални и национални освободителни борби.

Чернишевски, Добролюбов, Писарев също предполагат достъпността на художествените произведения за широки кръгове. Но не насочват към изразните средства на фолклора. Те са по-сдържани в отношението си към народното творчество и не свързват с него така тясно бъдещето на демократичната литература. Каравелов и Прижов поддържат тук собствени становища, които произтичат от специалните им занимания със славянски фолклор и налагат своеобразен отпечатък на разбиранията им за пътищата на изкуството. От такива позиции двамата революционери преценяват руската, украинската, българската и сръбската литература.

Прижов вижда, от една страна, руския фолклор, загубил през дългите години на крепостно робство голяма част от своите богатства, и, което е най-важно, своята жизненост. И от друга страна — съвременната руска литература, която се твори от представители на господстващите съсловия.

Каравелов също проявява голяма вискателност към творците на българската и сръбската литература. Той рядко намира произведения, които да отговарят поне отчасти на изискванията, които поставя пред литературата като водач и учител на народа. Българските и сръбските стихоплетци и романописци будят негодуванието на критика с нищожната тематика на произведенията си, със сантименталната, съзливна интонация и „купешките“ изразни средства. Затова, особено в началото на 60-те години, Каравелов често повтаря, че най-доброто, което притежават българите и сърбите, са техните сборници народни песни. „... две книги имаме за светът — казва той — и само из тие книги можем да изучим народният си език, народът си, неговата история, и неговият дух — тие книги са безценните сборници народни песни, които са събирани от Миладинова и Верковича.“¹ Същото твърди Каравелов и за сърбите.²

Онези произведения, които намира за възможно да похвали, той цени тъкмо затова, че авторите им са проникнали в духа на народното творчество. За книгата на Милован Янкович „Сръбският цар Стйепан“ Каравелов пише, че тя се отличава от произведенията на „гръмогласните“ и „въздишащите“ поети с това, че „... е пълна със здрава и човечна мисъл и чувствуване на такива естествени и просто казани истини, които ще разберат черногорец, шайкаш, хърватин, всеки сърбин, дори и българин.“ Янкович е разбрал „духът и сърцето на сръбския народ“³ и затова е предал така вярно народния възглед за Крали Марко. Писателят дължи успеха си преди всичко на това, че „... много добре познава народните песни, живота и обичаите на народа, и той би направил много добре — продължава Каравелов — ако се заеме да напише разказ със същия език, със същите размери и със същия народен говор, на който сюжетът да не бъде цар Стйепан, нито Душан, нито пък нещо отживяло своето време, а належащ въпрос на съвременния живот.“⁴

¹ Акад. М. Димитров, Публицистиката на Любен Каравелов, стр. 118.

² Пак там, стр. 431.

³ Пак там, стр. 464.

⁴ Пак там, стр. 492.

Характерни са и похвалата, и пожеланието. Творчеството на Янкович би задоволило напълно критика, ако в същия народностен дух и форма бяха изразени наболели въпроси на времето.

Нямаме свидетелства за оценката, дадена от Каравелов на Ботевата поезия. Но фактът, че печата стихотворенията му редом с народни песни, преводи из Шевченко и своите собствени произведения подсказва, че редакторът на „Свобода“ и „Независимост“ е виждал в Ботев поет, слял в творчеството си фолклорните традиции с революционно отражение на действителността. Може би за Каравелов това творчество е било залог, че и в българската литература ще се осъществи естественият преход от фолклор към индивидуално творчество на таланти, дошли от недрата на народа.

Най-пълно сливане на фолклорните традиции с отражение на съвременността от революционни позиции Каравелов и Прижов виждат в лириката на Тарас Шевченко и в прозата на Марко Вовчок.

Защо е станало това тъкмо в украинската литература?

Преди всичко — смятат Каравелов и Прижов — защото украинският народ по-малко време е бил закрепостен и е запазил по-добре своя обществен и духовен живот от пагубното влияние на самодържавието. Защото в неговия фолклор продължава да намира отражение не само далечното минало, но и съвременния живот на масите. Украинското народно творчество още има жизнени сокове, с които да подхрани творчеството на отделната личност, способна да продължи делото на кобзарите. Народът, който и до ден днешен тачи дълбоко своите певци, е способен да обикне силно и поета, който ще изрази мъката и стремежите, които го вълнуват сега.

Ето как пише за това Прижов: „В то време — казва той — как общество, благодаря готовым нормам, взятым у классицизма, набирало стишки и старалось растопырить их до гениальных созданий (Пушкин, Лермонтов), — в народе русском жила еще лирическая поэзия с той певучестью, которая присуща только славянскому слову, с тем необычайно правдивым чувством, которое сильно еще в малорусской песне, с теми, наконец, глубоко захваченным образами, о которых буржуазному стихотворцу никогда и не снилось, и поэзия эта истинная сказалась в Шевченко“.¹

И другаде: „Мы указывали, что народные певцы проходят с народом через всю его историю, и там, где они сохранили свое народное значение, там цела, чиста и свежа самая народность и светла ее будущность. Там только могут совершаться такие явления, что народный кобзарь, как Шевченко, в одно и то же время и полный представитель народа, и вождь его на пути добра, и лучший поэт просвещенного общества.“²

Когато Каравелов, при всяко сравнение между българския и украинския фолклор подчертава тяхната голяма близост, когато пише в „Паметники“, в „Страници из книги страданий болгарского племени“ и в много още произведения, че в България народните певци са обградени с голяма почит и любов, той мисли и за това, че тази близост крие надеждата нашият фолклор да стане основа за демократично индивидуално творчество на писатели и поети, тясно свързани с народа и неговите революционни борби.

¹ Цит. по А. Мазуркевич, И. Г. Прижов, Киев, 1958, стр. 137.

² Пак там, стр. 239.

За Каравелов няма съмнение, че българският фолклор, както и украинският, е запазил своята основна функция и способност — да отразява живота на народа. Показателна е в това отношение дописката му до бр. 130 на в. „Голос“ от 1867 г. Нашият публицист опровергава западния печат, който тръби, че освободителното движение сред южните славяни се крепи на руски рубли. „Где русские рубли, которые будто бы Россия сорит в Турции по славянским карманам? — пита той. — Видно, эти славянские карманы слишком продырявлены руками турецких сборщиков податей и в них не могут удержаться русские рубли, так что турецкие славяне продолжают оставаться „голи и боси“, как та песенная „голая и босая болгарка“, поповская дочь, за которою болгарский поп, ее отец, ничего не может дать в приданое, кроме черных очей и черной косы, по счастью“ неотрезанной в зачет недоимков.“¹ Или статията „Болгарские инсургенты“, в която взима като особено достоверен източник за хайдушкото движение песента „Развевай байрак, ти Мануш войвода.“

За Каравелов няма съмнение, че българският и сръбският фолклор не са загубили своето богатство и сила. Най-пагубно за народното творчество е според него класовото деление на обществото. Каравелов е смятал навярно, че за съществуването на фолклора дори турското робство е било по-малко страшно, отколкото би бил продължителният разрыв между образовано съсловие и народ. Каравелов твърди също, че творчеството на южните славяни се е опазило твърде добре от разрушаващото въздействие на религията. „А нам кажется — пише той, възразявайки на А. Василевич — что ни одно славянское племя не сохранило в такой свежести древние славянские верования и ни на один народ христианство не имело так мало влияния, как на сербов.“²

Това опазено богатство на южните славяни ще бъде и основата за тяхната нова, истински демократична, близка до фолклора съвременна литература.

Нашият писател се е стремил да осъществи това сливане на фолклора с индивидуалното творчество в своите стихотворения и в част от своите повести. В тях той отразява животрепущите проблеми на своето време, но ги свързва тясно в съдържание и форма, в тематика и изразни средства с народното творчество. Как и доколко е осъществил Каравелов синтеза, към който се е стремил — този въпрос изисква специално проучване. Тук искаме да посочим редица предпоставки, обусловили някои страни в Каравеловите възгледи за художественото творчество. С тях съвсем не се изчерпват схващанията му в тази област. И творчеството на писателя, и преводите, които той е направил, и редица негови изказвания показват, че той не смята литературата, изградена върху фолклорна основа, за единствено възможна, необходима и полезна. Повести като „Крива ли е съдбата?“ или „Отмъщение“ и „После отмъщението“ сочат, че Каравелов се е стремил към много по-широка тематика, която предполага и изразни средства, различни от тези на фолклора. Но схващанията на нашия възрожденец за значението и ролята на произведения, опрени на народното творчество в една млада, зараждаща се литература представляват интерес, а те са свързани тясно тъкмо с разбиранията му за отличителните свойства на украинския и южнославянския фолклор, които му определят особено място във формирането и развитието на новата демократична литература на украинския и на южнославянските народи.

¹ Акад. М. Димитров, Публицистиката на Любен Каравелов, стр. 210.

² Пак там, стр. 398—399.

ЛЮБЕН КАРАВЕЛОВ И УКРАИНСКИЯТ ФОЛКЛОР И ФОЛКЛОРИСТИКА

Лиляна Минкова

I

Като фолклорист Каравелов изминава интересен път на развитие. Негови учители са преди всичко руските и украинските изследователи на народното творчество. Чрез техните трудове той се запознава и с възгледите на западни учени, на първо място с митологическата школа на Якоб Грим и неговите последователи.

Какво е мястото на украинския фолклор в проучванията на Каравелов и какво въздействие му оказва украинската фолклористика?

Твърде трудно е да се отдели влиянието на украинската наука от това на руската, защото те са се развивали в изключително тясно единство. Учени от двете националности са работели в близко сътрудничество, както в руски, така и в украински университетски центрове. Нерядко фолклористи от украински произход като О. М. Бодянски се занимават и с руското народно творчество, а руси по националност, като И. И. Срезневски, В. В. Пасек, живели продължително време в Украйна, събират и издават нейния фолклор. И в рамките на Каравеловата дейност по-точно разграничение на тези влияния мъчно може да се постигне дори след едно цялостно проучване на развитието му като фолклорист.

У руските митолози, най-често у Ф. И. Буслаев нашият възрожденец търси теоретични постановки, които биха му помогнали да достигне съвременното равнище на науката в общите възгледи за същината на народното творчество. У авторитетния професор Каравелов търси методология, която да приложи в собствените си изследвания върху славянския фолклор. От него, от О. М. Бодянски, от А. А. Котляревски и други учени Каравелов възприема сравнително-историческия метод, който по това време дава богати резултати в различни клонове на филологията.

Публикуваните работи на Каравелов, неговият архив, изказванията му, пръснати във вестници и списания, ни дават възможност да проследим развитието му. Постепенно той натрупва обширни познания, стреми се все по-дълбоко да осмисля фактите, а също и теоретичните възгледи върху народното творчество. Някои тези, възприети отначало безкритично, по-късно будят у него сериозни възражения. Така възторгът от митолозите отстъпва на по-хладни, често критични преценки за крайностите у някои привърженици на тази школа. Все повече и повече задачите на фолклористиката Каравелов подчинява на революционните повели на времето.

Постепенно Каравелов стига до възгледи, които го приближават извънредно много до позициите на руските революционни демократи. Като тях той подчертава, че на фолклора не бива да се гледа само като на свидетелство за светогледа на прадедите, защото той отразява и съвременния живот на народа, стремежа на масите към социални промени. Както революционните демократи, както редица трезво мислещи, демократично настроени руски и украински учени, Каравелов осмива фантастичните хипотези на фолклористи, решили на всяка цена да изградят една славянска митология по образец на германската или скандинавската. Като тях нашият възрожденец настоява за абсолютно точно записване на фолклора и особено за изучаването му в тясна връзка с бита на неговите съвременни носители.

С редица страни в своите възгледи Каравелов е свързан по-подчертано с украинската фолклористика. Тя оказва значително въздействие и върху практиката му на издател и изследовател на народното творчество.

Много са причините, породили големия интерес на нашия възрожденец към Украйна, нейния фолклор и литература. На първо място, разбира се, близостта в историческата съдба.

В Москва, където пристига през 1857 г., Каравелов бързо се ориентира в политическия живот на страната. Той следи обществените борби и определя позициите си. Младият българин не може да остане безучастен и към украинските проблеми, които през 50-те и 60-те години на миналия век са предмет на особено оживени спорове и чести сблъсквания между представителите на различни идейни групировки. Деец на българското Възраждане, Каравелов е дълбоко заинтересуван от протичането на обществените борби в друга славянска страна, която също изживява своето мъчително възраждане. Син на малък и поробен народ, той вижда как се отнася към Украйна царското правителство и как всичко най-добро в страната отстоява правото на украинците на самостоеен живот. И това ще да е била една от сериозните причини, отблъснали твърде скоро Каравелов от славянофилите, които, по украинския въпрос, често застават на страната на правителството.

В Москва Каравелов започва да учи украински език, да се занимава с украинско народно творчество, да чете и превежда украинска литература. Помага му и го поощрява неговият приятел, руският различник И. Г. Прижов. Отличен познавач на украинската история, народна поезия и съвременна литература, Прижов допринася извънредно много, за да стане и Каравелов пламенен привърженик на украинската кауза. В отношението на нашия възрожденец към Украйна редица моменти могат да бъдат обяснени само ако се вземат предвид възгледите на Прижов. Ето един пример, свързан с големия интерес на Каравелов към украинското народно творчество: както и Прижов, нашият възрожденец е убеден, че украинският, българският и сръбският фолклор представляват сред творчеството на славянските народи своеобразна триада с определени характерни черти. Редица качества, които притежава фолклорът на тези три народа, обуславят — според Каравелов и Прижов — голямата роля, която той има и ще има във формирането и развитието на съвременната литература на украинци, българи и сърби. Дватама революционери изискват от творците на литературата да съчетават в произведенията си близост до поетиката на фолклора с правдиво отражение на действителността. Този синтез те виждат осъществен в лириката на Тарас Шевченко и в прозата на Марко Вовчок. Достойнствата на украинското народно

творчество са за Каравелов и Прижов една от основните предпоставки за успехите на новата украинска литература. А близостта на българския и сръбския фолклор до украинския за тях е залог, че скоро ще настъпи разцвет и в литературата на българи и сърби.

Ще добавим още, че в Украйна отрано се поражда интерес към другите славянски страни, поради сходството в историческата им съдба. О. М. Бодянски, И. И. Срезневски, Ю. И. Венелин, В. И. Григорович — украинци, или живели дълго в Украйна, са между първите учени, които пътуват из славянските страни и поставят началото на руската и украинската славистика. Те оказват по-късно голяма помощ на младите българи, сърби, чехи, поляци, които идват да учат в Русия. Така с Бодянски са свързани имената на много наши възрожденци — Л. Каравелов, Р. Жинзифов, Н. Катранов, С. Филаретов, С. Палаузов, М. Дринов и др. Каравелов се обръща към трудовете на руските и украинските слависти, за да намери научно обяснение по въпроси на българския език, старата българска литература, българското народно творчество. За него те са авторитети и когато работи в други области на славистиката и по-специално на украинистиката. Както Бодянски и Срезневски, макар в друга степен и форма, нашият възрожденец съчетава интереси към българската, руската и украинската филология.

Още първият научен труд на Каравелов и неговата първа съвместна работа с И. Г. Прижов — „Памятники народного быта болгар“¹ съдържа украински материал, поместен в народния календар. Българските обичаи, описани в този дял, са сравнени с руски, сръбски, украински, на места с полски и белоруски. Кой са украинските извори, използвани тук?

Една от най-често цитираните книги е „Обычаи, поверья, кухня и напитки малороссiян. Извлечено из нынешнего народного быта и составлено Николаем Маркевичем.“, Киев, 1860. Маркевич е фолклорист-самоук. Той живее продължително време на село, познава и обича народното творчество, съзнава значението му за опознаване на народния характер и история. Близък с Пушкин, Жуковски, Баратински, той е представител на прогресивното романтично отношение към фолклора. В „Памятники“ са използвани първите две глави от книгата му: „I. Праздничные обряды и поверья“ и „II. Весна.“ Материалът в тях е подреден хронологически, според народния календар. Проследявайки този календар — пише Маркевич — „Мы... проживем жизнью малороссiйскою со всеми прихотями, предрассудками, поверьями, обычаями, играми, перешедшими к нам от предков наших.“² Подобна задача са си поставяли и издателите на „Памятники“. Тя произтича от разбиранията им за задачите на фолклористиката, която трябва да разкрие живота на народа, неговия бит и начин на мислене.

При описанието на коледните празници са дадени големи откъси из статията на М. Т. Номис (анаграма на презимето Симон) „Різдвяни святки“, т. е. „Коледни празници“, публикувана в кн. 1, 5 и 6 на списание „Основа“ от 1861 г. Още първата статия на украински автор, използвана от Кара-

¹ „Памятники“ излизат в Москва през 1861 г. Каравелов и Прижов са започнали да работят върху тях навярно още през 1859 г. По всяка вероятност научните принципи на изданието, начинът на изложение и коментиране на материала са били определени от руския фолклорист, който вече е имал значителен опит.

² Н. Маркевич, Обычаи, поверья, кухня и напитки малороссiян... Киев, 1860.

велов и Прижов в съвместната им работа като фолклористи, носи черти, характерни и за други трудове на украински учени, привлекли вниманието на двамата сътрудници. Статията на Номис е написана във форма близка до очерк, в който пътуването на автора, срещите му със селяните, разговорите с тях се преплитат с описание на народните обичаи. Така се предава и цялата атмосфера, в която битуват тези обичаи, показва се съвременното отношение на народа към тях.

На няколко места в „Памятники“ е посочен многотомникът на А. Терещченко „Быт русского народа“, Спб. 1848 г. В него са описани и украински обичаи. Според преценката на А. Н. Пипин Терещченко е събрал твърде интересен материал, но тълкуването, което му дава, е лишено от научна стойност¹. Никъде у Каравелов не намираме данни за въздействие на възгледите на Терещченко, изложени в обширния предговор. Те са и твърде наивни, и доста хаотични, и много верноподанически, за да допаднат на Каравелов.

Украински материал е взет и от книгата на В. Пасек „Очерки России“, излязла през 1838 г. Частта „Праздник Купалы. — Малороссийские святки. — Веснянки.“, привлякла вниманието на съставителите на „Памятники“, е написана по лични наблюдения на автора.

В „Памятники народного быта болгар“ е използван още един или може би дори два извора на украински материал, които, за съжаление, не успяхме да установим.

Украинските паралели към българските народни обичаи са били подбрани по всяка вероятност от Прижов. За това говори начинът, по който са използвани. От статията „Різдяни святки“ например са взети подходящи извадки, които са били свързани композиционно и редактирани в съответствие с текста за българските и други обичаи, поместени под съответната дата. Да извърши такава работа е бил в състояние само Прижов, който е имал необходимите познания по украински език. За него е било, разбира се, най-лесно и да преведе текста на руски. Но в процеса на тази работа Прижов несъмнено се е допитвал до Каравелов относно сходството между българските и украинските обичаи. При тази съвместна работа той е посочвал на младия българин кои украински книги могат да му бъдат полезни. Навярно още тогава у двамата сътрудници възниква убеждението за голямата близост между украинското и българското народно творчество, убеждение, за което те по-късно говорят на много места в своите трудове.

След като приготвят том I, Каравелов и Прижов се залавят за бележки към сборката български народни песни. Тази работа дава на нашия фолклорист нови познания. Наистина черновите и беловите на бележките показват, че и сега украинските паралели са добавяни най-често от Прижов. Но и този път написването им не е могло да мине без намесата на Каравелов. Така на много места съставителите сравняват думи от един и същ корен в няколко славянски езици. Каравелов е посочвал българските и сръбските думи, Прижов руските и украинските. Такава е на пример бележката за думата „дребен“². При съставянето на бележки от този род Каравелов е учел украински думи и изрази. По това време той навярно е започнал вече да работи самостоятелно с украински сборници и изследвания. Най-напред с онези, които неговият сътрудник е изпол-

¹ Вж. А. Н. П и п и н, История русской этнографии, том II, Спб, 1891, стр. 26.

² Из архива на Любен Каравелов, С., 1964, стр. 375.

зувал при работата върху том I на „Памятники“ и върху бележките към песните. Първите вече посочихме, ще добавим онези, които са цитирани в бележките:

„Малорусский литературный сборник“, съставен от Д. Мордовцев, Саратов, 1859 г. Поместените в дял IV народни песни, използвани от Прижов, а по-късно от Каравелов, са събрани от видния украински историк Н. Костомаров, добре известен и на двамата фолклористи.

Статията „Русинське весілля над Збручем) Из книжки „Народні звичаї и обряди знад Збруча. Описані Ігнатом Гальком. Часть перва, Львов, 1861.) „Публикувана е в сп. „Основа“, кн. 4 от 1862 г.

„Записки о Южной Руси“ на Пантелеймон Кулиш, т. I и II, 1856—57 г.

Статията на А. Свидницьки „Великдень у подолян“ По поводу „Быта подолян“ Шейковского. Выпуск I, 1860, Киев.“ Публикувана също в сп. „Основа“, кн. 10 от 1861 г.

„Lud Ukraiński, przez Antoniego Nowosielskiego,“ Wilno, 1857.

Тези сборници и изследвания, срещаме най-напред в бележките към песните, където ги цитира Прижов, а след това и в проучванията на Каравелов. В собствените си изследвания Прижов се опира на много по-богата литература върху украинския фолклор. То е естествено, като се има предвид, че той пише специални проучвания в тази област, а Каравелов привежда най-често украински успоредици към български поверия, обичаи и пр. Но, ако съпоставим цитираното у нашия възрожденец с библиографията на руския учен, ще видим, че Каравелов използва тъкмо онези книги, към които отправя най-често и неговият приятел и сътрудник.

Познанията, които Каравелов вече има през 1862—63 г. по украински език и народно творчество, проличават на няколко места в бележките към песните. На едно място нашият фолклорист изброява думите, с които се нарича цветето роза в български, украински и сръбски.¹ Другаде той сравнява, по мотиви и изразни средства, българските народни песни с украинските. Например в бележката към песните „Хубава Угра невеста“

След песента „Сокол пие на Вайдарян вода“ Каравелов пише: „Эпическое выражение тихо говори, тихом отговаря повторяется в том же самом смысле в украинских песнях.“² Същото е отбелязал и Прижов: „Эпическое выражение тихо говори повторяется в том же самом смысле в украинских песнях, напр. „Ище стиха словами промовля“, Кулиш, I, 53.“³ Този случай е показателен за взаимното обогатяване със знания, характерно за съвместната работа на Каравелов и Прижов, както и за използването на едни и същи украински извори.

За стремежа на Каравелов да изтъква при всеки удобен случай близостта между България и Украйна говори и обяснението му за думата „колиби“, които той сравнява с украинските „хутора“.⁴

Съставянето на „Памятники“ и на бележките към песните са подготвяли Каравелов за самостоятелна работа върху украинския фолклор. В проучванията, останали в неговия архив, и в „Страницы из книги страданий болгарского племени“, публикувани в Москва през 1868 г., той говори за степента на родство между българския и украинския фолклор, за характерните особености на украинското народно творчество.

¹ Из архива на Любен Каравелов, 1964, стр. 375.

² Пак там, стр. 376.

³ Пак там, стр. 373.

⁴ Пак там, стр. 391.

⁵ Пак там, стр. 385.

Каравелов цитира редица украински сборници и изследвания. В някои от тях нашият фолклорист намира възгледи, които му допадат, други трудове са му били полезни като образец за систематизиране и коментиране на материала, като пример за прилагане на определена методология. Но всичко, което е почерпил от тези книги, Каравелов е преосмислил в съответствие със собствените си разбирания за фолклора и целите, на които трябва да се подчини изучаването му.

Възгледите на Каравелов върху украинския фолклор, преценките, които дава — теоретично или чрез практиката си — на украинските сборници и проучвания могат да получат по-цялостно обяснение само ако се съпоставят със схващанията на И. Г. Прижов, тъй като са били оформени несъмнено в процес на най-тясно сътрудничество с руския различинец.¹

Интересно свидетелство за това, че „теоретическото ръководство“ по украинските въпроси наистина е било осъществявано отначало от Прижов, а Каравелов едва след няколкогодишна подготовка започва да изразява и сам становищата си по тях, е статията „Болгарские песни“, публикувана в украинския вестник „Черниговский листок“, бр. 35—36 от декември 1862 г. По това време двамата фолклористи работят върху бележките към народните песни и статията е резултат от проучванията, които правят през този период.

За статията „Болгарские песни“ пише за пръв път украинската изследователка Н. С. Шумада в книгата си „Украинско-българските връзки във фолклористиката“² Тя сравнява статията с предговора на Каравелов към сборката български народни песни³ и стига напълно обосновано до извода, че те съвпадат почти изцяло. Според Шумада автор и на статията в „Черниговский листок“, и на предговора е не Каравелов, а И. Г. Прижов. Не можем да се съгласим с такава хипотеза за авторството. Както предговорът, така и по-голямата част от статията представляват критичен преглед на излезлите дотогава издания на български народни песни. Прегледът е много подробен и преценките са дадени явно от компетентен човек. Той говори за отпечатването на песни в „Цариградски вестник“ и в „Дунавски лебед“ и изразява възхищението си от неговия редактор Раковски. По-нататък става дума за издадените от хаджи Найденов Иванович Татар-Пазарджичанин „Нови български народни песни“. При това оценките, дадени тук за Вук Караджич, Миладиновци, Веркович съвпадат с тези, които Каравелов разгръща по-късно в свои статии и рецензии. Подробното познаване на всички тези издания, критиката, отправена към Безсонов за грешки в българския език, характерът на оценките говори, че основната част от статията е била написана от Каравелов.

В края на „Болгарские песни“, там, където се появяват вече и различия с предговора, се е намесил по всяка вероятност Прижов. В тези редове намираме съждения, които се срещат често в работите на руския фолклорист. С тези мисли е бил съгласен навярно, в началото на 60-те

¹ По този въпрос виж също статията на Дочо Леков „Интересът на Любен Каравелов към фолклора и етнографията на славянските народи“, сб. „Славянска филология“, т. V, С., 1963, стр. 69—89.

² Н. С. Шумада, Украинско-български фолклористични връзки, Київ, 1963, стр. 80—81.

³ Както е известно, Каравелов предава в началото на 60-те години на миналия век сборката си и предговора на О. М. Бодянский за отпечатване в „Чтения...“. Но тя бива публикувана едва през 1905 г. от руския учен П. А. Лавров.

години, и Каравелов, но той никъде не ги е изразил в такава категорична форма, в каквата ги намираме в статията „Болгарские песни“. За българите тук е казано: „Это народ, не разделенный на общество и народ, а как единый целый организм, имеющий — вверху и внизу, одни и те же обычаи, одну и ту же душу, одну и ту же одежду.“ Според автора на тези редове българи и украинци са запазили, за голямо щастие, като залог за светло бъдеще, своето национално единство. „У обоих племен — чтем по-нататък — народностный быт составляет нечто целое без разделения на перегородки. Украинская громада в Болгарии — скупщина. И там и здесь один и тот же древний Святославов чуб (болг. чумбас, тур. перчем) — гордость народа, отчего перча са — горжусь. Обоим племенам равно принадлежит множество одних и тех же понятий. Напр. болг. китка (пучек цветов), кичитися (убираться цветами) и укр. квитка, уквичанний сохранилось в своем древнейшем значении, которое совершенно утратилось на севере, перейдя в слово к и ч к а — головной убор, к и ч и т ь с я — гордиться. Повторяем, что знакомство с болгарской литературой должно пролить новый свет на нашу науку и на наше знание славян, смыть с нас пятно безучастия к нашим родным братьям ...“ Статията завършва с цитат из стихотворението на Шевченко „И към мъртвите, и към живите. . .“

Обясненията към думите перчем и китка Каравелов е дал в бележките към народните песни. Призов навярно ги е взел от там и ги е преработил в духа на схващанията си за украинското народно творчество. В своята бележка Каравелов е казал: „Перчем — хохол, чуб, который знатные оставляли на голове, не позволяя делать это простым людям. Отсюда перча са — горжусь.“¹ А сравнението със Светославовия перчем и настойчивото подчертаване на липсата на класови различия у българи и украинци принадлежи несъмнено на Призов. В подкрепа на това говори и стилът на последните пасажи в статията.

В бележката на Каравелов за думата „кичка“ е казано само: „... к и ч к а — головной женский убор, а курское к и ч к а — кукуруза“² Схващането, изразено в „Черниговский листок“ — че руският език и фолклор е загубил част от богатствата, които са били достояние на славянската народна поезия, е добавено пак от Призов и произтича от цялостна система от възгледи, на които ще се спрем по-нататък.

В полза на това, че по-голямата част от статията е написана от Каравелов, а Призов е добавил края и я е редактирал, говори и подписът „С. Сл.“ Акад. М. Димитров сочи, че с инициали „S. S.“ Каравелов се е подписвал често под публикациите си в руския печат.

Няколко думи за „Черниговский листок“ и неговия редактор. Без да бъде революционна, програмата на този вестник е твърде прогресивна, просветителска, с елементи на сериозна критика на самодържавието. Вестникът се бори за просвещение на украинските селяни на роден език, помества съобщения за насилия на помещиците над селяните, критикува твърде остро реформата от 1861 г. Затова „Черниговский листок“ излиза само три години и през 1863 г. бива спрян, а редакторът му, Леонид Глибов — изселен. Глибов е известен баснописец и обществен деец. Възгле-

¹ Из архива на Любен Каравелов, С., 1964, стр. 384.

² Пак там, стр. 375.

³ Акад. М. Димитров, Публицистиката на Любен Каравелов, С., 1957, стр. 28.

дите му се колебаят между тези на либералите и на революционните демократи. Той е свързан тясно с редакцията на първото украинско литературно списание „Основа“, което Каравелов и Прижов високо ценят. В него баснописецът печата свои произведения, а някои от сътрудниците на „Основа“ привлича за сътрудници и на „Черниговский листок“. Между тях са Н. Костомаров, М. Номис, П. Кулиш и други автори, чиито трудове често цитират Каравелов и Прижов.

Появата на статия, написана от нашия фолклорист в сътрудничество с руския различинец, в „Черниговский листок“ е насъмно интересен факт, който разширява представите ни за връзките им с Украйна.

Възгледите на Каравелов за украинското народно творчество, изразени в неговите фолклорни проучвания, са включени в цяла система от политически, народоведчески и естетически схващания и са свързани пряко със становищата на И. Г. Прижов. Затова ще се наложи да направим тук едно отклонение и да се помъчим да видим корените на някои разбирания на руския фолклорист, оказали въздействие на Каравелов.

Прижов има трагична съдба. Завършил с блестящ успех гимназията, той иска да постъпи във филологическия факултет. Но тъкмо тази година царското правителство решава да ограничи достъпа на крамолната различинска младеж в хуманитарните факултети. Прижов не получава системна подготовка за дейността, на която се посвещава. По-късно той съчетава скучната работа на канцеларист с научни занимания. След няколко години и тази възможност му бива отнета. Уволнен, той трябва да продаде библиотеката си, събирана с цената на големи лишения. През тези години той се свързва все по-тясно с московските революционни кръжоци, води пропаганда сред градската беднота. Прижов бива арестуван по делото на С. Нечаев и заточен в Сибир, където умира в нищета.

Прижов ненавижда самодържавието. Не само защото е негова жертва, но защото жертва на царизма е целият руски народ. Като публицист, етнограф и фолклорист Прижов доказва с факти, статистики, изводи от личните си наблюдения, че самодържавието е причината за всички злини, които търпи народът. В своите статии и очерки „Нищенство“, „Нищие на святой Руси“, „Кабацкие целовальники“, „Корчма“ и др. той показва как хиляди хора се превръщат в просеци, за да може аристокрацията да живее охолно.

Отстраняването на народа от политическия живот, рязкото отделяне на образованото съсловие от масите, невежеството, в което те тънат по волята на власт имущите, — всичко това — казва Прижов — води до упадък на народното творчество в Русия, до печален застой в духовния живот на масите. Нищетата и безправие то са причината за възникването на явления като религиозните песни на странстващите просеци, на т. н. калики перехожие. Събран от Безсонов, този „фолклор“ е предизвикал възхищението на славянофилите, съзрели в него изява на най-присъщото на руската душа — християнското смирение. Но в Украйна — казва Прижов — такива песни не са се появили, украинският фолклор е много по-добре запазен от руския и според Прижов носи повече черти, възникнали в дълбока древност. Обяснението е в това, че украинският народ по-малко време е бил в крепостно робство, че той все още пази древните славянски демократични форми на обществен живот и те именно подхранват духовния живот и творчеството на масите. В своето голямо изследване „Быт Малороссии по памятникам ее литературы с XI по XVIII век“ Прижов пише: „Особенное внимание современного мира, ожидающего с такими муками

социального выхода должно остановиться на Южной Руси (поэтому мы и остановились), где во всем народе, представляющим как бы одну крепко связанную громаду, необыкновенно глубоко лежат социальные начала жизни — верный залог будущей высокой культуры. . .¹ Същите схващания са намерили израз и в края на статията „Болгарские песни“.

На такива възгледи не е бил чужд и Каравелов. В кореспонденция до в. „Голос“, бр. 63 от 1867 г. четем: „Но сербский народ, к счастью, всегда имел и берег такое сокровище, которым обладает редкий народ на земном шаре. Это сокровище — сербская народная „скупщина“, нечто вроде народного веча, народного собрания с всеобщей, мирской подачею голосов.“² За скупщината, като учреждение, което трябва да възкреси началата на древнославянското обществено управление, Каравелов говори и в „Южнославянская библиография за 1867 г.“ Запазването на древни форми на демокрацията у южните славяни и украинци е за Прижов и Каравелов важна предпоставка за опазването и съвременното битуване на фолклора у тези народи.

Освен това Прижов е убеден, че Украйна и България не познават острият класови конфликти, раздиращи Русия. Далеч от родината си, Каравелов навярно също е бил склонен по това време да идеализира социалните отношения в нея. Затова се е съгласил с последната част на статията в „Черниговский листок“, където се говори така категорично за единството на българския народ.

Поддържайки такова становище, Прижов отстъпва от позициите на революционните демократи. По същото време Чернишевски пише за тежкото положение на украинския селянин, за гнета на полските и местните помещици и се позовава на необоримите свидетелства на такъв авторитет като Тарас Шевченко.

Щом в Украйна и у южните славяни народът не е разделен на образвано съсловие и безправна маса — разсъждава Прижов — там има условия за духовен живот, а той намира израз в поетическото творчество на народа. В тези страни развитието на фолклора не е било пресечено от корен, както е станало в Русия. Затова у южните славяни народните песни, приказки, пословици пазят черти на дълбока древност и в същото време продължават да бъдат отражение на съвременния живот. Прижов пише: „Русская девушка, главная хранительница поэтических образов, долго жила и живет теперь среди самых тяжелых исторических условий и все, что она могла сберечь от старины, это — песня о голубе как поверенном ее сердца. Но даже и эти песни, давно загложившие на московском севере, сохранились в первоначальной свежести только в Южной Руси и у южных славян.“³ „Русский эпос — говори другаде Прижов — получивший начало еще до племенного разделения на великоруссов и малоруссов, сохранился на северо-востоке. . . в убогих обломках старины, исторической жизни в нем нет и следа, так как на северо-востоке поэзия загlohла вместе с народной свободой. Не то было на юго-западе.“⁴

Напълно прав в твърденията си, че самодържавието е пагубно за духовния живот на народа, Прижов тръгва по неверен път, когато се стреми

¹ Цит. по А. Мазуркевич, И. Г. Прыжов, Киев, 1958.

² Вж. акад. М. Димитров, Публицистиката на Любен Каравелов, С., 1957, стр. 390 и 182.

³ Цит. по: А. Мазуркевич, И. Г. Прыжов, Киев, 1958, стр. 115.

⁴ Пак там, стр. 172—173.

да докаже това чрез непрекъснати съпоставки между руския и украинския фолклор, винаги в полза на последния. Някои различия, възникнали естествено в процеса на развитието на руското и украинското народно творчество, Прижов не само преувеличава, но и тълкува като проява на упадък на руския фолклор. Редица твърдения на фолклориста в тази насока не са и не могат да бъдат обосновани научно. В началото на шестдесетте години на миналия век П. Н. Рибников публикува четири тома руски билини, които разкриват огромното богатство на северно-славянския епос. Прижов е познавал поне I и II томове, излезли в Москва през 1861 и 1862 г. В бележките към българските народни песни той цитира на два пъти втория том.¹ Макар билините да са били посрещнати отначало с недоверие, макар те да не са били още сериозно проучени, откритието на Рибников би трябвало да накара Прижов поне да смекчи своите категорични изводи. Но руският фолклорист е бил склонен да отстоява тезите си, даже когато са били крайни. Във всичко, което пише, личи, че той дълбоко е обичал или мразел и винаги се е стремил да разкрива явленията в крайните им прояви. Затова и в омразата си спрямо руското самодържавие търси понякога аргументите си не там, където би могъл да ги докаже научно. Въз основа на наблюдения върху украинския фолклор, които често са сами по себе си верни, Прижов прави на места, изводи за руското народно творчество, които не отговарят на истината. Независимо от тези грешки, Прижов работи с успех в областта на украинистиката. Ако се спираме по-подробно на заблужденията му, то е защото с тях се обясняват и някои погрешни възгледи на Каравелов върху украинския фолклор.

Показателни са например изводите, които Каравелов прави въз основа на украински материал, когато проучва семейния бит и сватбените обичаи у славяните. От убеждението за демократизма на общественото устройство като нещо присъщо на българи, сърби и украинци, тук логично произтичат твърденията на нашия фолклорист за демократичния характер на семейния им бит.

Каравелов се спира най-напред на обичая да се краде момата, като взема сведенията за Украйна от том II на труда на А. Терещенко „Быт русского народа“ (ч. II. Свадьбы. Обзор свадебных обрядов, стр. 11—12). На това място Терещенко се е позовал на книгата на De Beauplan, Description d'Ukraine, Ed. 1660, към която отпраща и Каравелов.²

По-нататък нашият възрожденец говори за обичая да се годяват деца, като се опира на „Малорусский литературный сборник“ на Д. Мордовцев. За този обичай у сърби и украинци Каравелов споменава и в очерка си за Вук Караджич.³

Много идилично е описана обстановката, при която се зараждат чувствата между момъка и девойката, като се подчертава пълната свобода, която им се дава. И не случайно Каравелов свързва този момент със запазването на древнославянски форми на обществен живот в България. „Молодые люди — пише той — сближаются на общественных соборах, селенках, и тлаках и там, переговорив обо всем, жених посылает сватов (Совр. [еменное] слово, 1863, № 38, 39.)“⁴ Още по-поетична е обстановката

¹ Из архива на Любен Каравелов, стр. 348, 396.

² Из архива на Любен Каравелов, стр. 417—418.

³ М. Димитров, Публицистиката на Любен Каравелов, стр. 158.

⁴ Каравелов има предвид статията на И. Г. Прижов „Народные балы (вечера и вечерницы)“, в която е описана българската седянка. Навярно по сведения на Каравелов.

в Украйна — в лунните нощи младите се разхождат, опознават се, момъкът разкрива на девойката чувствата си и обещава да прати сватове.¹ И в Украйна никои не пречи на младите хора. Според Каравелов този демократизъм е черта, сближаваща българи и украинци. Той пише: „Удивительное сходство малороссийского характера в отношении отца к своим сыновьям и дочерям с характером болгар; сербов же и черногорцев — с великороссами. Малоросс вполне гуманен в домашней своей жизни; по крайней мере он нисколько не стесняет своих в выборе себе пары.“² Нашият фолклорист явно идеализира нещата. И в украинското, и в българското народно творчество е разгърната темата за принудителна женитба на девойката по волята на родителите.

Когато се залавя да изследва сватбените обичаи у славяните, Каравелов посочва, че си поставя за цел да вземе за основа обичаите на онези народи, у които те са се запазили в най-чист вид, и да ги сравни с обичаите у другите славянски народи. „Древнейший славянский быт — казва Каравелов — сохранился в сельской пастушеской жизни сербов и болгар. Принимаем в основание нашего исследования быт болгар, сербов. Поставим с ним рядом, как более близкий к нему быт галицких русняков и затем уже разных областей в русской земле.“³ Тази градация в степената на родството, в която е дълбоко убеден, Каравелов спазва всеки път, когато стане дума за съпоставка на българския фолклор с творчеството на други славянски народи. Тя почива и на възгледа за фолклора на украинци и южни славяни като пръв по старинност и чистота. Според Прижов и Каравелов руският фолклор отстъпва на четвърто място, защото през периода на самодържавието е изгубил много от някогашните си богатства. Тежкия гнет е пресушавал постепенно изворите на народното творчество, то е преставало да отразява духовния живот на масите.

Каравелов проявява усет за красотата на украинския фолклор, подчертава сходството му с българския, възприема с полза за собствените си проучвания някои теоретични и методологични положения в украински сборници и изследвания. Описвайки славянската сватба, Каравелов говори с възхищение за украинския обичай да се вият венци в четвъртъка преди венчавката, спира се подробно на обичая да се пекат хлябове и тестени птички в дома на младоженеца, цитира украинска сватбена песен и се стреми да разкрие поетичната сила на символиката, свързана със сватбения обряд. Използувал е тук книгата на Маркевич „Обычаи, поверья, кухня и напитки малороссиян“ и статията „Русинське весілля над Забручем“ (сп. „Основа“, кн. 4 от 1862 г.).⁴

В едно от проучванията си за митологически същества, озаглавено „Самовила“⁵ Каравелов цитира „Дни и месяцы украинского селянина“ на М. Максимович, излезли през 1856 г. в сп. „Русская беседа“. Нашият фолклорист познава и други трудове от този автор и ги цени. „Дни и месяцы. . .“ са привлекли Каравелов с богатството на материала, даден в последователността на народния календар, с яркото и поетично изложение на украинските обичаи, преплетено с разкази за срещи с народни певци, с описания на украинската природа. При това Максимович не само из-

¹ Из архива на Любен Каравелов, стр. 418.

² Пак там.

³ Из архива на Любен Каравелов, стр. 424.

⁴ Пак там, стр. 419.

⁵ Пак там.

лага фактите, но се опитва и да обясни произхода на обичаите, връзката им с митологията, с историята и съвременния трудов живот на народа. Всичко това е било важно за Каравелов и от методологическа гледна точка, като начин за издаване и тълкуване на фолклора. В книгата на Максимович му допада и мисълта за демократизирането на съвременната литература чрез сближаването ѝ с фолклора. Сборниците украински народни песни, издадени от Максимович, са оказали въздействие върху творчеството на Пушкин и Гогол, а „Дни и месеци. . .“ е използвал Некрасов в стихотворението си „Зеленый шум“. Възможно е Каравелов да не е знаел за това, но самото поставяне на въпроса и демократичните възгледи на Максимович несъмнено са породили симпатии у младия българин. Той се е съгласявал и с мислите на украинския фолклорист за народното творчество като извор за историята и като свидетелство за родството между славяните. С Максимович го сближава и прилагането на сравнително-историческия метод и възприемането на редица положения на митологическата школа във фолклористиката.

В проучванията си за българската гатанка Каравелов се обръща към „Українські пісні, видані М. Максимовичем“, излезли през 1827 г. Нашият фолклорист пише: „Ние не говорим за сръбската песен, която сичката е съставлена от гатанки и за малоросийската, дека русалката са гатка гатанки (Вук Кар., Пјесме, I, № 285; Макс., Малор., 1827, стр. 462)“¹ Всъщност страница 162, навярно песента „Ой бежить, бежить мила дівчинка, А за нею русалочка. „В същото изследване Каравелов е използвал и книгата на украинския фолклорист Н. Закревски „Старосветский бандуриста“. Тя е оказала въздействие и върху подредбата на материала в „Памятники народного быта болгар“, том I.

Нашият възрожденец е бил в течение и на споровете за самостоятелността на украинския език, в които Максимович взима активно участие. В свои библиографски бележки, озаглавени „Народная поэзия. Максимович“ Каравелов си е записал: „Погодин, Ответ на статью Максимовича (Москвит., 1845, III)“²

Максимович отстоява тезата, че руският и украинският езици са родни братя и произлизат от един и същ древен език, а също че украинският език се е формирал още преди татарското нашествие. Той оборва твърденията на Погодин, че украинският език се е обособил едва през XIV в., когато неговите носители дошли от Карпатите. Становището на Максимович подкрепя и А. А. Котляревски със статия в сп. „Основа“ — „Были ли малороссы исконными обитателями Полянской земли или пришли из-за Карпат в XIV в. „Много е възможно Каравелов, който е следял редовно списанието, да е прочел и тази статия, още повече, че е проявявал интерес към поставения в нея въпрос и че се е познавал лично с автора.

Каравелов цитира на няколко места двата тома „Записки о Южной Руси“ на Пантелеймон Кулиш. В проучванията за митологически същества, в дядо „Черт“³ нашият фолклорист съпоставя български поверия с две украински приказки, поместени в том II, в главата „Рассказы о чертях“. Каравелов си е отбелязал също: „Богатырь (Записки Кулиша, I, 165—166). Земля трясется при рождении богатыря (ib). Богатырь (ib., 172—174.)“⁴

¹ Из архива на Любен Каравелов, стр. 491.

² Из архива на Любен Каравелов, стр. 588.

³ Пак там, стр. 463.

⁴ Пак там, стр. 483.

Имал е предвид „Поверие о новом казаком герое Гладком“, в което намираме следните редове: „Тоді, як була та война, не знать чого народ изтруснувся. Було кажуть: „Се видно, десь такий лицарь уродився, що вся земля затрусилась“. Каравелов трябва да е познавал много добре „Записки“, щом е подбирал от тях материал за изследванията си. По това време той е четял навярно вече доста свободно украински.

На стр. 172—174 у Кулиш е поместена „Дума-сказание о морском походе старшого князя язычника в „Христианскую землю“. Още по времето, когато Каравелов е в Москва, рецензентите на „Записки“ посочват, че това е фалшификация на Шишацки-Илич, съчинител на песни, които представял за народни. От библиографските бележки на Каравелов личи, че той е знаел например за отзива на А. Пипин: „Пыпин, Разбор“ „Записок о Южной Руси“ Кулиша, (Современ. [ник], 1857, № 5)¹ Излезли са и рецензии на Костомаров и Максимович. Каравелов или не ги е чел, или за него Кулиш е бил по-голям авторитет от рецензентите.

В „Страницы из книги страданий болгарского племени“, когато говори за коледуването, Каравелов посочва под черта: „Срав. „Записки о Южной России“, Кулиша“, т. I, стр. 196.“² Имал е предвид „Дума о смерти казака бандуриста“ и коментарите на Кулиш към нея. Украинският фолклорист търси обяснение на припева „щедрый вечер“ и предполага, че той иде от времената, когато князете са слушали вечер славословията на певците, а после щедро са ги дарявали. И до днес стопаните на къщата даряват коледарите.

Както „Дни и месяцы украинского селянина“, както статията на Номис „Різдвяни святки“, така и „Записки о Южной Руси“ на Кулиш съответствуват на Каравеловото разбиране за начина, по който трябва да се записва и издава народното творчество. Изучаването му в тясна връзка със съвременния живот на народа е задача на авторите и на трите изследвания. Същото можем да кажем и за статията на А. Свидницьки „Великдень у подолян“, за проучването „Русинське весілля над Збручем“. По такъв начин украинските трудове са за Каравелов не само източник на материал, но и образци, които му помагат да си изработи методология на изследване, да осъществи на практика теоретическите си схващания. Като отстояват и прилагат изискването фолклорът да се изучава в тясна връзка със съвременността, Каравелов и Прижов осъществяват революционно-демократически принципи във фолклористиката. Чернишевски и Добролюбов критикуват най-остро представителите на официалната наука заради пренебрежението им към фолклора като израз на народните тежнения не само в миналото, но и в настоящето. Кабинетните учени виждат в приказките, песните, пословиците само свидетелство за мисленето на древните славяни, отломък от някога цялостен светоглед и не се интересуват от това какво влага сега народът в тях.

Тъкмо в свързването на фолклора с бита на неговите съвременни носители вижда Каравелов едно от най-големите достойнства на трудовете на украинските автори. С това го привлича, от методологическа гледна точка и книгата на Кулиш. В „Записки о Южной Руси“ — пише А. Н. Пипин Кулиш „... не только сообщал старинную думу, сказку, песню, предание, но и знакомил с самой обстановкой, с теми людьми, в среде которых

¹ Из архива на Любен Каравелов, стр. 588.

² Л. Каравелов, Страницы из книги страданий болгарского племени, Москва, 1868, стр. 289.

он выслушал эти сказания. Произведение народной поэзии...открывалось перед читателем, окруженное теми подробностями быта, личных народных характеров и понятий, между которыми оно существует в действительности."¹

Въпросът за идеологията и дейността на Кулиш е твърде сложен. В много отношения той е типичен представител на украинската буржоазно-либерална интелигенция и неведнъж отстоява реакционни схващания. Но неговите „Записки о Южной Руси“ са несъмнено забележително явление в украинската фолклористика, поради това, че в тях съставителият не е дал простор на своите социални и политически възгледи. В писмо до Я. Кухаренко от 22. IV. 1857 г. Тарас Шевченко казва за „Записките“: „Кулиш не е добавил тук нищо свое, а само е записал онова, което е чул от слепите кобзари и затова книгата му е хубава, искрена и разумна.“²

Двухтомникът на Кулиш отговаря на две основни изисквания на т. н. етнографски принципи във фолклористиката: абсолютна точност при записването на народното творчество, без каквито и да било „поправки“ на събирателите, и разкриване на фолклора в тясна връзка с бита и светогледа на неговите съвременни носители. Затова „Записките“ са така високо оценени от Каравелов и Прижов, за които те са един от най-честите извори на украински фолклор.

Още в бележките към пословиците в том I на „Памятники“ и в бележките към българските народни песни проличава стремението на съставителите да обясняват фолклора от гледна точка на историческото минало на народа и на неговото настояще. Сред самостоятелните работи на Каравелов, най-характерни за осъществяването на тези принципи и най-близки по начин на изложение до трудовете на украинските фолклористи са „Из записок болгара“ и „Святки у болгар“, включени в „Страницы из книги страданий болгарского племени“.

„Из записок болгара“ съчетава автобиографичния разказ със записи на фолклор, със спомени за срещи с народни певци и певичи. Когато разказва за пътуването си до Пловдив, Каравелов пише за семейните-помощи и вплита песните, които те са пели. По-нататък описва българската тлака, а в главата „Просек в Шипке“ говори за живота на стария просек от Балдево, от когото е научил много песни.

Максимович, Маркевич, Кулиш, Номис и други украински фолклористи привличат Каравелов и с това, че изданията им са плод на лични наблюдения, на продължителен контакт с народа, а не на кабинетни занимания. По повод сборника на събиня Петранович Каравелов пише в „Южнославянская библиография за 1867 г.“: „...Нельзя не согласиться, что собирать и записывать народные песни дело не легкое; но что тут нужно умение, а больше всего собиратель должен быть народным человеком, то есть родиться и вырасти в самом народе.“ Каравелов сравнява изданието на Петранович със сборниците на Вук Караджич, които са за него образцови тъкмо защото „песни Вука записаны так, что во всем видно живое, неподдельное творчество народа.“³

¹ А. Н. Пылин, История русской этнографии, том III, Спб., 1891, стр. 194.

² Т. Шевченко, Позна збірка творів в трьох томах, т. III, Київ, 1949, стр. 367.

³ Акад. М. Димитров, Публицистиката на Любен Каравелов, С., 1957, стр. 387 и 394.

Когато в същата статия изразява съжалението си, че Валтазар Богичич в книгата си „Правните обичаи у славяните“ не е използвал сборника на Номис „Українські приказки, прислів'я и таке инше. Збірники О. Марковича и других. Спорудив М. Номис“, СПб., 1864, той има предвид един труд, който превъзхожда предшествуващите тъкмо по начина на събиране и излагане на материала. Когато говори за големите достойнства на сборника, А. Н. Пипин подчертава, че Номис не е компилирал вече издадени сборници, а е разполагал с голям брой нови записи, направени въз основа на разговори с хора от народа. Съставителят е посочил лицето, от което е чула пословицата, или пък приказката, анекдота, песента, от които е взет изразът, превърнал се в пословица.¹

С някои украински фолклористи дейността на Каравелов е свързана не така пряко, както при Максимович или Кулиш. Но тъй като има данни, че Каравелов е знаел за някои от трудовете им, а може би дори ги е чел, ще споменем и за тях. Така се очертава по-пълно общата картина на връзките му с украинската фолклористика.

В архива на Каравелов, в библиографски бележки, писани с непознат почерк и озаглавени „Материалы для моего сочинения“, е посочено: „Велик день у подолян“ Свидницкого (Патриченко), „Основа“, 1861, ноябрь — декабрь.“² Същата статия е цитирана и в проучванията на И. Г. Прижов.

Анатолий Свидницкий е разночинец-революционер. Първите си стихове пише под силното въздействие на Шевченко. В украинската литература оставя трайна следа със социално-психологическата повест „Семейство Люборацки“. Статията на Свидницки в „Основа“ говори за близостта на автора до народа, за прогресивните му възгледи. Свидницки изразява между другото възмущението си от забраната на властите момците и девойките да се събират на седенки. „Грустно, тяжело, невыносимо — пише той — что народ, вместо своих высокопоэтических сходов, должен собираться в корчму, откуда никто не гоняет ниже словом, не только палкою или кнутом.“³

Прижов подема тази мисъл в бележка към българските седенкарски песни.⁴ Като се позовава на статията на Свидницки, руският революционер обвинява още веднъж правителството, че задушава творчеството на народа, а чрез спиртния монопол го тласка към пиянство. Сега в кръчмите се събират, за да удавят във виното мъката си. А някогашните славянски кръчми — казва Прижов — са били място, където са се събирали не толкова да пият, колкото да се повеселят, да попеят и да решават общоселски въпроси. В „Святки у болгар“ Каравелов пише също: „Корчмы — общественные учреждения для питья и еды, известны издавна во всем славянском мире и оставшиеся до сих пор у болгар, сербов и южноруссов.“⁵ Прижов, разбира се, е споделял с Каравелов мислите си, че правителството забранява седенките, а поощрява пиянството, за да отвикне селяните от обществен живот, за да задуши всяка проява на духовен живот у народа. А когато е писал бележката за българските седенкарски песни, Прижов положително е препоръчал на Каравелов и статията на А. Свидницки.

¹ А. Н. П и п и н, История русской этнографии, т. III, Спб., 1891, стр. 368—369.

² НБКМ — БИА, ф. 2, арх. ед. 4, л. 83.

³ Сп. „Основа“, 1861, кн. 10, стр. 55.

⁴ Из архива на Любен Каравелов, С., 1964, стр. 399.

⁵ Л. Каравелов, Страници из книги страданий..., М., 1868, стр. 283.

Пак Прижов, а може би и други приятели, са осведомявали нашия фолклорист за украински трудове, които могат да бъдат интересни за него. За някои издания Каравелов е узнавал също от вестниците, списанията или от други трудове. Той си е взимал бележка и навярно е имал намерение да се запознае с тези изследвания. Тъй като нямаме сигурни данни, можем само да предположим, че някои от тях Каравелов е чел, а други не е успял да проучи.

В изследването на Прижов за митологически същества, останало в архива на Каравелов, е цитирана книгата на Костомаров „Об историческом значении русской народной поэзии“, Харков, 1847 г.¹ Трудът е бил известен и на Каравелов, който си отбелязва: „Срезневский. Разбор соч. Костомарова „Об историч [еском] знач [ении] русс [кой] нар [одной] поэзии“, „Москвит [янин]“, 1844, к. II.“² Работата на Костомаров е издържана в духа на романтичния интерес към фолклора, но съдържа интересни и нови за времето си мисли относно значението му за изучаването на историята, бита и духовния живот на народа.

В библиографските бележки, написани с ръката на Каравелов, намираме още някои заглавия на украински сборници и изследвания, които говорят за интересите и широката осведоменост на нашия фолклорист: „Е в е ц к и й, Малоросс [ийские] истор [ические] думы и песни (Отеч. зап., 1841, № 4). З у б р и ц к и й, Великая Хорватия и Галицко-Карпатская Русь (Москвит., 1841, № 11, 12). . . О песенниках в Польше и на Руси, К. Войццкого (Денница, 1842, № 18, 221). Статия замечательная.“³

Не трябва да бъдат пренебрегнати и онези бележки в Каравеловия архив, които са написани с непознат почерк. Фактът, че ги е пренесъл през руската граница, макар в тях да се съдържат заглавия на революционни задгранични издания, например на книги на А. И. Херцен, дава основание да смятаме, че те са представлявали голям интерес за нашия възрожденец. Дори да не е имал възможност да прочете посочените в библиографията съчинения, имал е поне представа за съществуването им.

От гледна точка на отношението на Каравелов към украинската фолклористика сред тези бележки представляват интерес следните заглавия: М а к с и м о в и ч, История древней русской словесности, П о т е б н я, О мифическом значении некоторых обрядов. Отбелязана е и статията на К. Сементовски Замечания о праздниках у малороссиян („Маяк“, № XXI, 1843)⁴ Тя фигурира и между изследванията, които рецензентът на „Памятники народного быта болгар“ А. Котляревски препоръчва на издателя.

Списание „Маяк“ поддържа реакционна политическа линия. Въпреки това то не е могло да не привлече вниманието на всички, които са се интересували от славянски фолклор и по-специално от украинското народно творчество. Редакторът на „Маяк“, украинецът Бурачек, помества често и произведения на украински писатели. В списанието се публикуват и сръбски народни песни, предания и пр., подготвени за печат от И. Боричевски. В „Маяк“ намираме и рецензия на Ф. Морошкин за „Древние и нынешние болгары“ на Ю. И. Венелин, отзыв, подписан „Аноним“ — за „Денница новоболгарского образования“ на Априлов. С всичко това спи-

¹ Из архива на Любен Каравелов, стр. 457.

² Пак там, стр. 588.

³ Из архива на Любен Каравелов, стр. 588.

⁴ НБКМ — БИА, ф. 2, арх. ед. 4, л. 83.